

УДК 811.161.1'243'373:378.147.091.33

<http://orcid.org/0000-0003-0865-1716>

КОНТРАСТИВНИЙ ОПИС ІДІОМАТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Креч Т.В., канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджується місце і роль ідіоматичних лексичних одиниць як частини певного культурологічного прошарку, визначається їхнє значення у формуванні мовної особистості.

Ідіоматично забарвлена лексика, зокрема фразеологізми, допомагає зрозуміти національно-культурну своєрідність носіїв тієї мови, яку вивчають іноземні студенти, налагодити діалог культур, що сприяє порозумінню в різноманітних сферах спілкування.

У статті зроблено спробу дослідити взаємодію іноземної мови, свідомості та культури крізь призму фразеологізмів та ідіоматично забарвлених одиниць.

Проведено контрастивний опис фразеологізмів у споріднених (російська, українська, частково польська) та різносистемних (російська, китайська) мовах.

У статті також розглянуто та проаналізовано випадки міжмовної та внутрішньомовної омонімії, фразеологічної синонімії, зумовлених національною своєрідністю мови, надано рекомендації з презентації фразеологізмів та ідіоматично забарвленої лексики в іншомовній аудиторії та при укладанні двомовних словників з антиінтерференційним спрямуванням.

Ключові слова: контрастивний опис фразеологізмів, міжмовна та внутрішньомовна омонімія, мовна особистість, фразеологічна синонімія.

Креч Т.В. Контрастивное описание идиоматической лексики как фактор формирования личности иностранных студентов. В статье исследуется место и роль идиоматических лексических единиц как части определённого культурологического слоя, определяется их значение в формировании языковой личности.

Идиоматически окрашенная лексика, в частности фразеологизмы, помогает понять национально-культурное своеобразие носителей того языка, который изучают иностранные студенты, наладить диалог культур, что создаёт благоприятные условия для взаимопонимания в различных сферах общения.

Было проведено контрастивное описание фразеологизмов в близкородственных (русском, украинском, частично польском) и разносистемных (русском и китайском) языках.

В статье также рассмотрены и проанализированы случаи межъязыковой и внутриязыковой омонимии, фразеологической синонимии, обусловленные национальным своеобразием языка, даются рекомендации по презентации фразеологизмов и идиоматически окрашенной лексики в иноязычной аудитории и в двуязычных словарях с антиинтерференционной направленностью.

Ключевые слова: контрастивное описание фразеологизмов, межъязыковая и внутриязыковая синонимия, фразеологическая синонимия, языковая личность.

Krech T.V. Contrastive description of idiomatic vocabulary as a factor of foreign students' personality formation. This paper examines the place and role of idiomatic units as a part of the specific cultural layer. Their importance for the formation of language personality is determined.

Idiomatically coloured vocabulary helps to understand national and cultural originality of the language which foreign students learn, to adjust the dialogue of cultures that creates favourable conditions for mutual understanding in various spheres of communication.

The language system of each ethnic group in the system of lexical units values ?? reflects extralinguistic reality, which is the living environment of the specific group of people and forms a national picture of the world, the uniqueness of which is not always clear and sufficiently formed enough in the students' linguistic world.

The attempt of analyzing the interaction of the foreign language, consciousness and culture through the prism of idiomatically coloured lexical units, in particular phraseological units, is represented in the article.

Contrastive comparison of phraseological units and idiomatically coloured expressions in closely related (Russian, Ukrainian, partially Polish) and polysystem (Russian and Chinese) languages has been carried out.

The cases of cross-language antonymy are displayed, the impact of secondary nomination on the formation of foreign students' language picture of the world provides recommendations concerning the lexicographic description of the matched units in bilingual dictionaries of an active type with the antiinterference focus.

A special place in the article takes the description of phraseological synonymy as well as recommendations on the semantization of synonyms caused by national singularity of the target language.

The examples under analysis demonstrate the necessity of contrastive description of phraseological units in the closely related and polysystem languages because each nation, each civilization has its own local pyramid of values.

Foreign audience requires semantization of phraseologisms as the language phrasebook fund is the quintessence of wisdom, eternal experience of people, kind of indicator of the mentality.

Key words: contrastive description of phraseologisms, interlingual and intralingual homonymy, linguistic personality, phraseological synonymy.

Важливе місце у формуванні мовної особистості іноземних студентів посідає ідіоматично забарвлена лексика, бо саме вона допомагає зрозуміти національно-культурну своєрідність носіїв мови, яку вивчають іноземці, і налагодити діалог культур, що сприяє порозумінню в різноманітних сферах спілкування.

Мовна система кожного етносу в системі значень своїх лексичних одиниць відбиває екстралінгвістичну дійсність, що є середовищем життя й діяльності конкретного народу, та формує національну мовну картину світу, своєрідність якої не завжди зрозуміла і не сформована у мовному світогляді іноземних студентів.

Водночас лексичні одиниці, зокрема фразеологізми, різних національних мов мають як семантичні розбіжності, так і семантичну спільність, що дає змогу їх порівнювати, протиставляти або поєднувати в певні семантичні групи.

Метою статті є визначення місця і ролі ідіоматично забарвлених лексичних одиниць у формуванні мовної особистості іноземних студентів, національно-культурної своєрідності лексико-фразеологічних одиниць російської та української мов у їх зіставленні з іншомовними, у тому числі й різносистемними, одиницями.

Сучасній лінгвістиці притаманний значний інтерес до етнокультурного складника в характеристиці кожного етносу, до проблем взаємозв'язку мови, свідомості й культури, що втілюється в різноманітних формах кожної національної мови. Потреба у створенні єдиної теорії мови і особистості зумовлює звернення до фразеології, що є найбільш національно детермінованим і самотутнім прошарком культури і мовленнєвої свідомості.

Ця проблема знайшла своє відображення й наукове підґрунтя у наукових працях видатних лінгвістів минулого: Ш. Баллі,

Й.А. Вайсгербера, Л. Вітгенштейна, В.Р. Гумбольдта, А. Ейнштейна, О.О. Потебні, Е. Сепіра, Б.Л. Уорфа, Л.В. Щерби. Серед сучасних мовознавців, дослідників ідіоматично забарвленої лексики як фактора відображення вікового досвіду людини та навколишнього середовища, треба відзначити концептуальні дослідження Г.В. Колшанського, О.О. Корнілова, В.В. Красних, М.В. Піменової, З.Я. Попової, Й.А. Стерніна, В.І. Теркулова.

З позицій лінгвокогнітології, що пояснює одиниці ментальних або психічних ресурсів свідомості, усієї картини світу досліджує фразеологічний мовний фонд О.С. Кубрякова. М.Ф. Алефіренко пропонує нові парадигми мовознавства, які передбачають глибинну, імпліцитну взаємодію лінгвістики, психології та культурології у вивченні мовних явищ.

Аналіз будь-якого концепту мови як структури національної свідомості, що є єдиною для всіх членів певного соціуму, дає змогу В.М. Телії зробити висновок про те, що він (концепт) повинен отримати культурно-національну прописку.

Актуальність дослідження спричинена потребою науково-методичного аналізу взаємодії іноземної мови, свідомості того, хто навчається, та культури крізь призму ідіоматично забарвлених одиниць, зокрема фразеологізмів.

Культура, як відомо, є ієрархічно вибудованою структурою різних за змістом кодів, або вторинних знакових систем.

Зв'язок з кодами культури, колективна пам'ять певного етносу зберігається завдяки культурно маркованим фразеологічним одиницям.

Розшифрувати ці коди, збагатити тим самим мовну свідомість іноземних студентів, залучити їх до пізнання культурної спадщини носіїв мови, яку вони вивчають, важливе завдання, розв'язати яке повинні викладачі російської мови як іноземної. Для того, щоб збагнути основу, на якій ґрунтується національно-культурна своєрідність російської фразеології, вона повинна посісти певне місце на заняттях із російської мови як іноземної.

Лінгвокультурологія та етнопсихолінгвістика мають тісні зв'язки. Кожна з них приділяє особливу увагу тим ознакам культури, що найбільш пов'язані з мовою конкретного етносу.

Ставлення до мови як до феномену культури «потребує уваги до ознак національної ментальності та їхнього відображення у лексичі,

фразеології, мовленнєвому етикеті, етичних концептах, у характері дискурсивної діяльності носіїв культури» (*переклад наш – Т.К.*) [2: 17].

Вагоме місце російської мови як мови навчання іноземних студентів і джерела інформації для українців та інших слов'янських народів Європи зобов'язує викладачів звернутися до контрастивного зіставлення фразеологічних та ідіоматично забарвлених одиниць споріднених та різносистемних мов.

Викладачі-практики добре знають, що розв'язання такої задачі має велике прикладне значення, оскільки навіть при вивченні споріднених мов виникає «спокуса ототожнення свого та чужого» (*переклад наш – Т.К.*) [3: 238].

Складні випадки такого зіставлення та ототожнення пов'язані, наприклад, із міжмовною омонімією, що виявляється як в різносистемних, так і в споріднених мовах, наприклад, рос. *наглый* й укр. *наглий* (*быстрый*) – це значення дається у 11-томному «Словнику української мови» з приміткою «місцеве, діалектне».

До того ж ряду можна віднести польське *nagle* (*быстро*), *naglasy* (*специальный, внезапный*) та укр. *нагальний*, *нагально* з аналогічною семантикою.

Приклади міжмовної омонімії – це не тільки матеріал для попередження лексичної інтерференції при вивченні іноземної мови, але й джерело для ознайомлення з національно-мовною специфікою, етнокультурними особливостями носіїв цієї мови.

Для споріднених слов'янських мов міжмовна омонімія, як правило, є наслідком історико-семасіологічних розбіжностей генетично спільних коренів слів.

Особливо гостро проблема різного сприйняття світу постає при вторинній номінації, з якою ми зустрічаємося у порівняльному зіставленні фразеологізмів та ідіоматично забарвлених одиниць.

У практичному сенсі таке зіставлення допоможе при укладанні двомовних словників антиінтерференційного спрямування, підґрунтям для якого має стати лінгвістичне дослідження особливостей міжмовної синонімії вільних сполучень слів, з одного боку, та фразеологізмів і сталих сполучень слів – з іншого.

У сучасній російській лінгвістиці існують різні погляди на специфіку такої синонімії – від її безперечного визнання до її повного

ігнорування як структурного явища мови або напіввизнання «відносно рідких випадків синонімії слова та фразеологізма» [4: 38].

На наш погляд, синоніми (і лексичні, і фразеологічні) – це завжди різні одиниці, хоча мають багато спільного.

Спільність синонімів особливо чітко виявляється у зіставленні близьких за семантикою одиниць: «Ступінь близькості і якість різниці мають бути визначені саме для синонімів із достатньою чіткістю, бо слова, що знаходяться у семантичних зв'язках, завжди «близькі» і семантична відстань від дублетів до антонімів є ні чим іншим, ніж градацією ступеня близькості від максимальної до мінімальної, а дублетність, антонімія, синонімія, родо-видові відносини – лише типи семантичної співвіднесеності» (*переклад наш – Т.К.*) [3: 393].

Лінгвістичний опис міжмовної омонімії та внутрішньомовної синонімії дає змогу запропонувати деякі практичні рекомендації з презентації лексичних одиниць іноземним студентам.

Як приклад можна навести синонімічну низку з різною синтаксичною сполучуваністю: *соблюдать что? – следовать чему? – придерживаться чего?* або синоніми, що відрізняються семантичною сполучуваністю: *материальная, духовная ... только культура, но не цивилизация*; синоніми, що мають різну ситуативну сполучуваність: *казарменная, солдатская, больничная койка, но не кровать*.

Особливого значення в іншомовній аудиторії набуває презентація синонімів, які визначаються традицією та національною своєрідністю мови, коли домінує етнокультурна складова: так, у синонімічній низці *сильный – большой* із загальним значенням *значительный по степени проявления* у російській мові вживається із словом *дождь* прикметник *сильный* (*сильный, но не большой дождь*). Слід виокремити також синоніми, що відрізняються сполучуваністю тому, що один із синонімів входить до словосполучень, які набувають характеру сталих виразів завдяки постійному відтворенню у готовому вигляді: так, у синонімічній низці *героизм – героичество – доблесть* уживається словосполучення *чудеса героизма*, але не *геройства, доблести*.

Таким чином, той факт, що неможливо в реченні замінити слово синонімічним фразеологізмом, не є свідченням відсутності синонімічних паралелей між словом та фразеологізмом у мовній системі.

Як показало наше дослідження, в синонімії слів та фразеологізмів спостерігаються ті ж самі типи розбіжностей, що й в лексичній синонімії: ідеографічні (семантичні, змістовні), функціонально-стилістичні, емоційні, експресивні, дистрибутивні. Наприклад, нейтральне *голодать* та емоційно-експресивне *перебиваться с хлеба на квас, зубы на полку класть* або *обмануть – обвести вокруг пальца, очки втереть*.

Таке зіставлення нейтрального за змістом однослівного корелята та фразеологізму дуже часто допомагає у семантизації фразеологізмів на заняттях із російської мови як іноземної.

Особливої уваги потребує дериваційна, за визначенням М.М. Шанського, синонімія. Наприклад, *вавилонское столпотворение – столпотворение; вогнать в гроб – угробить; чучело гороховое – чучело; пойти на лад – наладиться*, де «фразеологічні звороти по відношенню до синонімічних слів є не вторинними, а первинними, і їхні словесні синоніми виникають на їхній основі» (*переклад наш – Т.К.*) [8: 157].

Вагомий внесок у запобігання інтерференційних ризиків носіїв споріднених мов вносить дослідження міжмовної синонімії.

Дуже цікавим є розуміння шляхів утворення переносних значень та вторинної номінації у споріднених російській та українській мовах. Особливості метафоризації лексичних одиниць цих мов якнайкраще свідчать про їх лінгвістичну своєрідність. Це саме та буденна символіка, що характеризує ментальність цілих етносів. Іноді випадки вторинної номінації бувають дуже яскравими, навіть загадковими, і дуже відрізняються навіть у споріднених мовах, незважаючи на їх генетику та культурно-історичну близькість: рос. *стрекоза* – про дівчинку-дзигу, укр. *глитай (павук)* – про жадібну людину, рос. *муравей, пчела* – про людину-трудівника, а також слова, що мають високий рівень символізації: рос. *берёза, рябина*, укр. *калина, тополя*. Загальнонародна символіка подібних слів «є основою для їхніх подальших семантичних інновацій у художньому тексті» (*переклад наш – Т.К.*) [4: 43].

Наведені факти стають свідченням не тільки правомірності, але й необхідності наукових досліджень із контрастивної лінгвістики споріднених мов, бо визначають інструментарій пошуку, оскільки знайти та оцінити факти розбіжностей складніше там, де їх менше.

У різносистемних мовах таких розбіжностей ще більше тому, що у кожного народу, у кожної локальної цивілізації є власна піраміда цінностей, в основі якої знаходяться базові цінності, що утворюють своєрідний ціннісний архетип ментальності тих чи інших суспільств, що загострює та ускладнює для іноземних студентів проблему розпізнавання культурних артефактів на рівні «свій-чужий».

Так, наприклад, фразеологізми *тыловая (штабная, канцелярская) крыса* викликають у російськомовної аудиторії негативне ставлення до факту, в китайській же культурній традиції *крыса* символізує мудрість, життєвий досвід, надійність, що потребує особливої семантизації виразу. Те ж саме стосується фразеологізму *змея подколодная* з наявним негативним значенням у російській мові й дуже позитивним у китайській, бо символізує мудрість, добробут, вміння пристосовуватися до будь-якої ситуації.

Міжкультурна комунікація у процесі навчання російської мови іноземних студентів водночас є навчанням мови як засобу пізнання культури і традицій російського народу.

Саме фразеологізми несуть у собі неабияку користь, бо є квінтесенцією мудрості, одвічного досвіду народу, своєрідним індикатором його ментальності.

Саме контрастивний опис лексичних, фразеологічних систем споріднених та різносистемних мов надає додаткову можливість визначити потенційні форми інтерференції, що дозволяє визначити шляхи її подолання при навчанні іноземних студентів російської або української мови.

Лексико-семантична інтерференція – це будь-які зміни у лексичному складі, формі та функціонуванні лексико-семантичних одиниць, зокрема фразеологізмів, що спричинені міжмовними зв'язками двох мов.

Висновки. Таким чином, дані контрастивної фразеології мають не тільки лінгво-дидактичне значення для різних аспектів вивчення, навчання та оволодіння мовами, але й культурологічний зміст, що є особливо вагомим у справі формування вторинної мовної особистості іноземних студентів. Розвинена мовна особистість – це завжди ідеал і водночас свідчення духовного добробуту та духовного здоров'я суспільства. Це особистість високої національної та лінгвістичної культури. Особистість, що здатна виразити себе, національний дух свого народу в гармонії з іншими національними культурами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко М.Ф. Современные проблемы науки о языке / М.Ф. Алефиренко. – М. : Наука, 2005. – 412 с.
2. Богданович Г.Ю. О лингвокультурной ситуации в полиэтнической среде. Культура народов Причерноморья / Г.Ю. Богданович. – Симферополь : Межвуз. центр «Крым», изд-во Таврич. нац. ун-та им. В.И. Вернадского, 2004. – С. 15–27.
3. Гумбольдт В.О развитии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
4. Иванникова Е.А. Синонимические отношения между фразеологическими единицами и словами / Е.А. Иванникова // Очерки по синонимии современного русского языка. – М. : Наука, 1966. – С. 35–50.
5. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1989. – 159 с.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспект / В.Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 228 с.
7. Ушакова Н.І. Лінгвокогнітивні засади формування іншомовної лінгвокультурної компетентності / Н.І. Ушакова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – Вип 27. – С. 117–127.
8. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка / Н.М. Шанский. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Высш. школа, 1969. – 232 с.

REFERENCES

- Alefirenko, M.F. (2005). *Sovremennye problemy nauki o jazyke [Modern problems of a science about language]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Bogdanovich, G.Ju. (2004). *O lingvokul'turnoj situacii v polijetniceskoj srede. Kul'tura Prichernomor'ja [About a linguocultural situation in the multiethnic environment. Culture of the people of the Black Sea Coast]*. Simferopol: Mezhhvuz. tsentr "Krym", izd-vo Tavricheskogo nats. un-ta im. V.I. Vernadskogo, pp. 15-27 [in Russian].
- Gumboldt, V. (1984). *O razvitii stroenija chelovecheskih jazykov i ego vlijanii na duhovnoe razvitie chelovechestva [About the development of a human languages structure and its influence on the spiritual development of the mankind]*. Moscow: Progress [in Russian].
- Ivannikova, E.D. (1966). *Sinonimicheskie otnoshenija mezdu frazeologicheskim edinicami i slovami [Synonymic relations between phraseological units and words]*. *Oчерки по синонимии современного русского языка [Sketches*

- on the synonymy of the modern Russian language*]. Moscow: Nauka, pp. 35-50 [in Russian].
- Kubryakova, E.S. (1989). *Nominativnyj aspekt rechevoj dejatel'nosti [Nominative aspect of speech activity]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Shanskij, N.M. (1969). *Frazeologija sovremennogo russkogo jazyka [Phraseology of the modern Russian language]*. Moscow: Vysshaja shkola [in Russian].
- Telija, V.N. (1996). *Russkaja frazeologija. Semanticheskij, pragmaticeskij i lingvokul'turologicheskij aspekt [Russian phraseology. Semantic, pragmatic and cultural aspect]*. Moscow: Jazyki russoj kul'tury [in Russian].
- Ushakova N.I. (2015). Lingvocognityvni zasady formuvannia inshomovnoji lingvoculturnoji kompetentnosti [Lingvocognitive basis of forming foreign language linguocultural competence]. *Vykladannya mov u vyshikh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky [Teaching languages at higher educational institutions at the modern stage. Intersubject relations]*, 27, pp. 117-127 [in Ukrainian].